

Na potoce klapal mlýn...ale proč vlastně klapal?

V období kolem vánočních svátků ožívají pohádky. Většinou dnes asi televizní, ať už ty klasické, nebo moderní, z nichž některé mi připadají jako neuroticky ukřičený slepenec bez dramatické stavby, ale proti gustu žádný dišputát. V mnoha z nich figuruje starý český vodní mlýn, mlynář a samosebou hasrman.

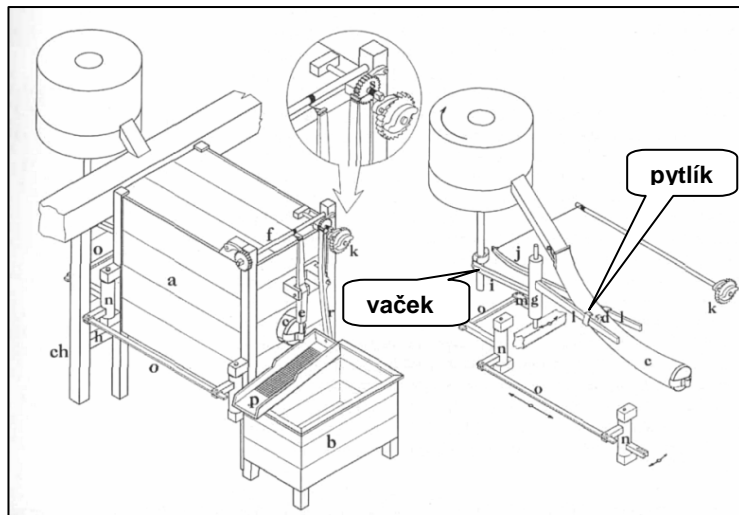

Termín starý český mlýn není jen technickým pojmem, jde také o pojem kulturně-historický. Z hlediska technického popisuje důmyslné ústrojí, které bylo ve středověku nositelem technického vývoje. Spolu s mechanickými časoměrnými přístroji byl mlýn nejkomplicovanějším technickým systémem své doby. Z převodů a dalších

mechanismů mlýna byla odvozena celá řada dalších technických zařízení (hamry, olejny, valchy, mandly, stoupy na drcení, varny povidel, pily atd.). Mlynáři a sekerníci (specializovaní stavitelé dřevěných strojních zařízení) byli empirickými odborníky na praktickou hydrauliku, vodohospodářství, tesařství, mechaniku a museli se vyznat i v dalších oblastech. „Pan otec“ byl uznávanou osobou (viz Babička, Lucerna a další maturitní otázky). Mlýn byl osobitým střediskem, do něhož vandrovní tovaryši přinášeli novinky, zde vznikala lidová tvořivost, jeho umístění mu dávalo nádech tajemnosti.

Ale věnujme se technické stránce, abychom se dostali k onomu klapání. „Mechanismů na hluk“ byla v ústrojí mlýna celá řada (viz půvabný film Na samotě u lesa), ale ono často zmiňované klapání mlýna mohlo pocházet především od části zařízení na prosévání mouky, pojmenované „hasačert“.

Starý český vodní mlýn se skládal z nosné konstrukce (tzv. mlýnské hranice), pohonu (vodní kolo a palečné soukolí - předeck ozubeného převodu), mlecího ústrojí s nejdůležitější podskupinou - složením mlecích kamenů a z prosévacího ústrojí. Princip mletí není snad nutné podrobně popisovat, zrno bylo rozemíláno mezi

spodním nehybným kamenem - „ležákem“ a horním rotujícím „běhounem“. Prosévání už tak známé není. Melivo se dostávalo mezi kameny a tzv. lub, odkud bylo tlačeno otvorem v trámu do truhlíčku a do pytlíku (poz. c) v moučnici (poz. a). Hasačert (pravděpodobně odvozeno od staročeského „hasati“ - rejdití) otřásal pytlíkem z řídkého plátna, jímž propadla část mouky do moučnice, zbytek se dostal na pohyblivé síto - žejbro, kde docházelo k dalšímu třídění.

Pohyb hasačertu zajišťoval vaček (vačka dnešní terminologií), k němuž byla přitlačována pytlíková odrazka (i) pomocí pytlíkové pružinky (j). Právě pytlíková odrazka při přesakování o vaček ostře klapala. Podobné zařízení bylo i nad mlecími kameny a zajišťovalo pohyb

korčáku - dna násypného koše s obilím. Zmiňovaný hasačert byl vynálezem pražských mlynářů v 70. letech 15. století. Do té doby se mouka třídila ručně.

Z obrázku, na němž je pouze malá část mlýna, je patrné, o jak složitý systém šlo. Sekernická práce vyžadovala (a vyžaduje - vždyť kdo by rekonstruoval tyto svědky minulosti ve skanzenech?) vysokou přesnost. Nikoli náhodou tedy mezi sekerníky najdeme tvůrce pohyblivých betlémů a dřevěných hodin, ba dokonce i hodinek!

Použito:

ŠTĚPÁN, L., KŘIVANOVÁ, M. *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách*. 1. vyd. Praha : Argo, 2000.

Ilustrační foto (mlýn v Mítově) JG.

Ing. Josef Gruber

Publikováno ve Zpravodaji SPŠ strojnické, Plzeň v prosinci 2001.